

กลองสะบัดชัย

กลองสะบัดชัย เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านล้านนาอย่างหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันมักจะพบเห็นในขบวนแห่หรืองานแสดงศิลปะพื้นบ้านโดยทั่วไป ลีลาในการตีมีลักษณะ โลดโผน เร้าใจ มีการใช้อวัยวะหรือส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น ศอก เข่า ศีรษะ ประกอบในการตีด้วย ทำให้การแสดงการตีกลองสะบัดชัยเป็นที่ประทับใจของผู้คนที่ได้ชม จนเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

บทบาทของกลองสะบัดชัย

อาจกล่าวได้ว่า การตีกลองสะบัดชัย เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ได้นำชื่อเสียงทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านสู่ล้านนา และบทบาทของกลองสะบัดชัยจึงอยู่ในฐานะการแสดงในงานวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น งานขันโตก งานพิธีต้อนรับแขกเมือง และขบวนแห่ ฯลฯ

แต่ในโอกาสในการใช้กลองสะบัดชัยแต่เดิมจนถึงปัจจุบันยังมีอีกหลายประการ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในวรรณคดีต่าง ๆ มากมาย สรุปได้ดังนี้

1. ใช้ดีบอกสัญญาณ

การใช้กลองสะบัดชัยดีบอกสัญญาณนั้นมีหลายลักษณะ ดังนี้

1.1 **สัญญาณโจมตีข้าศึก** ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดพระงาม ผู้ที่ 2 กล่าวถึงสมัยพระญามังราย ตอนขุนครามรบพระญาเบกที่เมืองเขลางค์ ขุนครามแต่งกลให้ขุนเมืองเซริงเป็นปีกขวา ขุนเมืองฝางเป็นปีกซ้าย ยกพลเข้าโจมตี กล่าวว่า

“เจ้าขุนครามแต่งกลเส็กอื่นนี้ แล้วก็หื้อสัญญาณิพลเคาะกล้องโยัง (ฆ้อง)

ติกลองชัย ยกสกุลโยธาเข้าชูชนพระญาเบก ขึ้นในวันนั้นแล ”

กลองชัยในที่นี้คือ กลองสะบัดชัยนั่นเอง เพราะในบริบทที่ใกล้เคียงกันนี้มีคำว่า “สะบัดชัย” ติดกับฆ้องอยู่ด้วย กล่าวคือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเดียวกันผู้ที่ 4 สมัย พระญาสามฝั่งแกนครองเมืองเชียงใหม่ พระญาลุ่มฟ้าหื้อยกพลเข้าตีเชียงแสน ชาวเมืองแต่งกลศึกโดยชุดหลุมพรางฝังหลาว แล้วตีปิกทัพล้อมไล่ทัพหื้อให้ถูกกล

“ขามแตรจักใกล้เที่ยงวันหรือ (ฮ่อ) ยกพลเส็กเข้ามาชาวเราจึงเคาะกล้อง (ฆ้อง) ดีสะบัดชัย ยกพลเส็กักวมปีกกากุมติดไว้”

และในสมัยพระญาติโลกราช ตอนหมื่นดั่งนครบรรชาได้ (สองแคว) ได้ให้พลโยธาชุมนุมอยู่จนข้าศึกตายใจแล้วกล่าวว่า

“หมื่นดั่งหื้อเคาะกล้องโยัง ดีสะบัดชัย เป่าพลุ ลาภา ปลีหรือขอมพลเส็กเข้า ผูกอยู่คุ้มไม้ก็สวายเคียงข้างดีจองวอง ขึ้นเข้าไป โห่ร้องมีนนั้นมากนัก ”

1.2 **สัญญาณบอกข่าวในชุมชน** วรรณกรรมไทเงินเรื่อง “เจ้าบุญหลง” ผู้ที่ 5 ตอนชาวเมืองปัญจนคร ผูกผุสรถเพื่อเสี่ยงเอาพระญาเจ้าเมือง อำมาตย์ได้สั่งให้เสนาไปป่าวประกาศ ความว่า

“อำมาตย์แก้วพรองเมือง หื้อเสนาเนื่องเอ็นป่าว คอนฟาดหน้า กลองไชย เสียงดังไปผับจอด รื้อรดเสี่ยงปัญจนคร”

และผู้ที่ 7 ตอนเจ้าพรหมปั้นจัดเตรียมทัพไปเยี่ยมอนุชาและมารดา ได้สั่งให้เสนาไปร้องป่าวให้
ชาวเมืองเตรียมขบวนร่วมด้วย

“เจ้าก็ร้องเสนามาสู่ แพบไกล่กู่ตนคำ ปลงอาชญาทำโดยรีบ ถีบคนใช้หนังสือ กลองสะบัดชัย ตีปาว
กล่าวไพร่ฟ้ามามวล”

2. เป็นมหรสพ

วรรณกรรมเรื่อง อุตสาบารส ผู้ที่ 1 ตอนพระญาณากลิพรหมทัตราชให้นามเหสีสุราเทวีไปเที่ยวชมสวน
อุทยานและในสวนอุทยานก็มีการเล่นมหรสพ

“มหาหนา อันว่าคนทั้งหลายก็เหลื่อมโสรพหลายประการต่าง ๆ ลงพร่อง ก็ดี กลองสะบัดชัยตื่นตื่น
ลงพร่องก็ตีพาทย์ค้องการะสับ ลงพร่องเยยะหลายฉบับ ฟ้อนตบดินมือ ลงพร่องปึกกะดิกเอามือตางดิน ”

ในวรรณกรรมประเภทร่ำขอเรื่อง หงส์หิน ที่แต่งโดยเจ้าสุริยวงศ์ ตอนมิงานสมโภชเจ้าหงส์หินได้
เป็นเจ้าเมือง กล่าวถึงการเล่นมหรสพต่าง ๆ ซึ่งมีกลองสะบัดชัยด้วยว่า

“เจ็ดแบกเมียน บ่ถูกตัวเขา คา บลาเอา ทำรบออกเหล่น

กลองสะบัดชัย ลูกดุมไต่เต้น ขบวนเชิงต่อยุทธ์

ชนัคหลัง แล้ววางอาวุธ พิฆาตข้าพินลง ”

และแม้ในงานศพของกษัตริย์ หรือเจ้าเมืองก็มีกลองสะบัดชัยเป็นมหรสพ เช่นที่ปรากฏในวรรณกรรม
ร่ำขอเรื่อง “ก่ำกาดำ” ตอนงานศพพระญาพาราณสี

“เชิญพระศพมา ฐานาตั้งไว้ กลางช่วงกว้างเมรุไชย

ฟังดูกลองค้อง พิณพาทย์เสียงใส เกร็ดไชย สรรเสริญเจ้า”

3. เป็นเครื่องประโคมกลองชัยชนะ

วรรณกรรมเรื่องอุตสาบารสผู้ที่ 12 ตอนพระจิตราขรบทึกชนะก็มีการตีกลองสะบัดชัยเฉลิมฉลอง

“ส่วนว่าริพลโยธาพระจิตราชก็ดีกลองสะบัดชัยเหล่านม่วน โห่ร้องอุกขลุกรมึนนั้น นักเสียงสนั่นก้องได้ฟ้า
เหนือดินมากนัก ปูนกระสันใจเมืองพานมากนัก ”

อีกตอนหนึ่ง ในผูกเดียวกันว่า

“ส่วนพระจิตราช...มีไชยยุทธ์ หากได้แล้วก็ดีค้อง **กลองสะบัดชัย** สงวนม่วนเหล่านกวดแก่งดาบฟ้อน
ไปมา”

4. เป็นเครื่องประโคมเพื่อความสนุกสนาน

ในวรรณกรรมประเภทโคลงเรื่องอุสสาบารส มีการดีกลองสะบัดชัย คี๋มสุราในเหล่าพลโยชามาวาง
จากการรบ ดังปรากฏในโคลงบทที่ 130 ว่า

“พลท้าวชมชื่นเหล่าน **สะบัดชัย** อยู่แล

มัวม่วนกินสนุกใจ โห่เหล่า

ทัพหลวงแห่งพระจิต ชมโชค พระเอ๋ย

กลองอุ่นเมืองท้าวก้อง ดังแดร ”

บทบาทและหน้าที่ของกลองสะบัดชัย จากหลักฐานทางวรรณกรรมดังกล่าวแสดงว่า แต่เดิมนั้นเกี่ยวพัน
กับฝ่ายอาณาจักรกษัตริย์ หรือเจ้าเมืองและกองทัพทั้งนั้น ต่อมาเมื่อสถาบันกษัตริย์เจ้าเมืองของล้านนาถูกลด
อำนาจจนสูญสิ้นไปในที่สุด กลองสะบัดชัยซึ่งถือได้ว่าเป็นของสูง จึงเปลี่ยนที่อยู่ใหม่ไปอยู่กับ “**ศาสนจักร**”
อันมีบทบาทคู่กับ “**อาณาจักร**” มาโดยตลอด ศาสนสถานของพุทธศาสนาคือ วัด ฉะนั้น วัดจึงน่าจะเป็นสถานที่
รองรับกลองสะบัดชัยมาอีกทอดหนึ่ง และเมื่อเข้าไปอยู่ในวัด หน้าที่ใหม่ที่เพิ่มขึ้นคือ ดีเป็น “**พุทธบูชา**” จนได้
ชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า **กลองบูชา** (อ่าน “**ก้องปู่จา**”) เวลาดีก็บอกว่า **ดีกลองบูชา** กระนั้นก็ตาม หลายแห่งคงใช้คำว่า ดี
กลองสะบัดชัย อยู่นั่นเอง

กลองบูชาแม้จะได้หน้าที่ใหม่แล้ว หน้าที่เดิมที่ยังคงอยู่ก็คือเป็น “**สัญญาณ**” เพราะวัดเป็นศูนย์รวมของ
ชุมชน ข่าวสารต่าง ๆ จึงมักออกจากวัด ปัจจุบันจึงได้ยินเสียงกลองจากวัดอยู่บ้าง (เฉพาะวัดที่ยังไม่มีเครื่องเสียง

ตามสาย) เพื่อเป็นสัญญาณเรียกประชุม สัญญาณบอกเหตุฉุกเฉิน สัญญาณบอกวัน โคน วันพระ และหน้าที่
รองลงมาที่เกือบจะสูญหายแล้วคือ ใช้ใน “มหรสพ” ซึ่งเหลือเฉพาะในงานบุญคือ บุญสลากภัตที่เรียกว่า ทาน
กวยสลาก (อ่าน “ทานก้วยสะหลาก”) แม้จะพบว่าการปรากฏตัวในฐานะมหรสพในสถานที่อื่นนอกเหนือจาก
วัด แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป

การนำกลองสะบัดชัยเข้าสู่ขบวนแห่

บทบาทและหน้าที่เดิมของกลองสะบัดชัยอย่างหนึ่งคือ ใช้ในมหรสพ ซึ่งเป็นมหรสพในระดับกษัตริย์
หรือเจ้าเมือง (วัง) ต่อมาเป็นมหรสพในงานบุญคือ ระดับศาสนา (วัด) แต่ยังหาหลักฐานไม่พบว่าการนำเอาเข้า
ขบวนแห่ด้วยหรือไม่ เพราะกลองสะบัดชัยหรือกลองปฐาที่อยู่ตามวัดนั้นมีขนาดใหญ่และมีน้ำหนักมากมาย
ยากแก่การเคลื่อนย้าย ภายหลังน่าจะมีผู้คิดว่าควรนำไปแห่เข้าขบวนด้วย จึงจำลองขนาดให้พอหามสองคนได้
โดยย่อขนาดให้สั้นลงประมาณ 1 ใน 3 ส่วน

รูปร่างลักษณะกลองสะบัดชัย

รูปร่างลักษณะแต่เดิมนั้น เท่าที่พบมีแห่งเดียวคือ กลองสะบัดชัยจำลองทำด้วยสำริด ขุดพบที่วัดเจดีย์สูง
ตำบลบ้านหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ กลองสะบัดชัยดังกล่าวประกอบด้วย กลองสองหน้าขนาดเล็ก 1
ลูก กลองสองหน้าขนาดใหญ่ 1 ลูก พ้องขนาดหน้ากว้างพอ ๆ กับกลองใหญ่อีก 1 ใบ พร้อมไม้ตีอีก 3 อัน หน้า
กลองตึงด้วยหมุดตัดเรียบ มีคานหามทั้งกลองและพ้องรวมกัน

กลองสะบัดชัยลักษณะนี้พบเพียงแห่งเดียว ส่วนที่พบโดยทั่วไปคือ กลองสะบัดชัยที่แขวนอยู่ตาม
หอกลองของวัดต่าง ๆ ในเขตล้านนา ซึ่งมักจะมีลักษณะเหมือนกันคือ มีกลองหน้าขนาดใหญ่ 1 ลูก หน้ากว้าง
ประมาณ 30-35 นิ้ว ยาวประมาณ 45 นิ้ว หน้ากลองหุ้มด้วยหนังตึงด้วยหมุด (ล้านนาเรียก “แซว”) โดยมีหมุด
ไม้ได้ตัดเรียบคงปล่อยให้ยาวออกมาโดยรอบ ข้าง ๆ กลองใหญ่มีกลองขนาดเล็ก 2-3 ลูก เรียกว่า “ลูกดุม” กลอง
ลูกดุมทั่วไปมักมีสองหน้า บางแห่งมีหน้าเดียว ขนาดหน้ากว้างประมาณ 8-10 นิ้ว ความยาวประมาณ 12-15 นิ้ว
หน้ากลองหุ้มด้วยหนังตึงด้วยหมุดเช่นกัน

ดังที่ได้กล่าวแล้ว กลองสะบัดชัยในปัจจุบันเป็นกลองที่ขอยืมมาจากวัด เมื่อย่อขนาดให้สั้นลง โดยหน้า
กว้างยังคงใกล้เคียงกับของเดิม ลูกดุมก็ยังคงอยู่ ลักษณะการหุ้มหน้ากลองเหมือนของเดิมทุกประการ ตัวกลอง

ติดคานหามสำหรับคนสองคนหามได้ ต่อมาไม่นิยมใช้ลูกตุบ จึงตัดออกเหลือแต่กลองใหญ่ ลักษณะการห่มเปลี่ยนจากการตึงด้วยหมุดมาใช้สายเร้งเสียง เพราะสะดวกต่อการตึงหน้ากลองให้ตึงหรือหย่อน เพื่อให้ได้เสียงตามที่ต้องการ ข้างกลองประดับด้วยไม้แกะสลัก ซึ่งนิยมแกะเป็นรูปนาคและมีผ้าห่มตัวกลองให้ดูสวยงามอีกด้วย

จังหวะการตี

จังหวะในการตีแบบเดิมซึ่งใช้ตีในหอกกลองของวัด มีลักษณะต่าง ๆ กันตามโอกาสดังนี้

- ตีเรียกคน เช่น มี่งานประชุมหรืองานของส่วนรวม ที่ต้องทำด้วยกัน ลักษณะนี้จะตีเฉพาะกลองใหญ่ โดยเริ่มจังหวะช้าและเร่งเร็วขึ้น
- ตีบอกเหตุฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้ ไล่ขโมย จะตีเฉพาะกลองใหญ่ และมีจังหวะเร่งเร็วติด ๆ กัน
- ตีบอกวันพระ วันโกน ลักษณะนี้จะตีทั้งกลองใหญ่และกลองลูกตุบ มีฉาบและฆ้องประกอบจังหวะด้วย จังหวะหรือทำนองในการตีที่เรียกว่า “ระบำ” มี 3 ทำนองคือ

1. ปูชา (อ่าน “ปู้จา”) มีจังหวะช้า ใช้ฆ้องโหม่งและฆ้องหุ่ยประกอบ
2. สะบัดชัย มีจังหวะปานกลาง ใช้ฆ้องโหม่ง ฆ้องหุ่ย และฆ้องเล็กประกอบ
3. ล่องน่าน มีจังหวะเร็ว ใช้ชุดฆ้องเล็กประกอบ

- ตีในงานบุญ เช่น งานสลากภัตต์ ลักษณะนี้จะตีทั้งกลองใหญ่และลูกตุบ จังหวะเร่งเร็วเสมอดัน เสมอปลาย โดยมีคนใช้แส้ไม้ไผ่ที่เรียกว่า “ไม้แสะ” พาดหน้ากลองให้จังหวะ แต่ไม่มีฉาบและฆ้องประกอบ

ลักษณะการตีดังกล่าวทั้งหมดเป็นการตีอยู่กับที่ ภายหลังเมื่อเข้าขบวนจึงใช้จังหวะหรือทำนอง “ล่องน่าน” โดยมีไม้แสะตีประกอบด้วย ต่อมานิยมใช้จังหวะหรือทำนอง “สะบัดชัย” แต่มิได้ใช้ไม้แสะตีประกอบ

ลีลาการตี

เดิมทีมีลีลาออกซันเชิงชาย เพราะการตีกลองเป็นเรื่องของผู้ชายเท่านั้น การออกกลดลายน้้ากลองของผู้ตีก็เพื่อแสดงให้เห็นความสามารถในชั้นเชิงการต่อสู้ของตนในขณะที่มีจังหวะการตีควบคุม

อยู่ การออกอาวุธขณะติดอยู่กับที่ในหอกลอง นอกจากไม้ดีที่เรียกว่า “ค้อน” แล้วยังใช้อวัยวะส่วนบนที่เป็นอาวุธได้ เช่น หัว สอก กำปั้น ประกอบด้วย แต่อาวุธดังกล่าวจะไม่ให้สัมผัสหน้ากลองเลย เพียงทำท่าทางเท่านั้น เพราะถือกันว่ากลองเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ เมื่อกลองสะบัดชัยเริ่มเข้าขบวนแห่อวัยวะเบื้องล่างที่เป็นอาวุธได้ เช่น เท้า เข่า ก็เริ่มมีบทบาท แต่ยังอยู่ในลักษณะเดิมคือ เพียงทำท่า ไม่ให้สัมผัสหน้ากลองนอกจากไม้ดี

เมื่อประมาณ 50 ปีก่อน มีการทำท่าเงี้ยวจะใช้สอก เท้า เข่า กำปั้น โดยไม่ให้สัมผัสหน้ากลอง แต่ต่อมาใช้อวัยวะดังกล่าวสัมผัสจริง ลีลาจึงโลดโผนเข้มข้นยิ่งขึ้น หลายคนที่ไม่เห็นด้วยจึงเรียกการตีลักษณะนี้ว่า “กลองรุงรัง” กลองถูกทุบก็ดังออก ด้วยเห็นว่าไม่จำเป็นและเกะกะ ไม่สะดวกต่อการตีแบบโลดโผน

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา การตีกลองสะบัดชัยแบบสัมผัสหน้ากลอง ได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อมีฝ่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูของหลายหน่วยงานให้การสนับสนุนเพราะเห็นว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ตื่นเต้นเร้าใจและออกลีลาได้ชัดเจน ศิลปะในการตีเริ่มมีมาตรฐานเมื่อวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่บรรจุวิชาการตีกลองสะบัดชัยเข้าในหลักสูตรโดยมี ครูคำ กาไวซ์ เป็นผู้ฝึกสอน โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจการพู่ชม ขอมมากลองไหว้ครูฟ่องเชิง จับไม้ดีขึ้นฟ้อนในลีลาการฟ้อนดาบ ตีจังหวะช้าและเร็วขึ้น จบแล้วทำความเข้าใจการพู่ชมอีกครั้ง

ปัจจุบัน การแสดงการตีกลองสะบัดชัยเป็นที่นิยมแพร่หลาย มีการประกวดหรือแข่งขันกันทุกปี มีการคิดประดิษฐ์ท่าทางใหม่ ๆ เช่น มีการแปรขบวน ต่อตัว และพ่นไฟ เป็นต้น

ประเภทของกลองสะบัดชัย

กล่าวโดยสรุปกลองสะบัดชัยในปัจจุบันนี้มี 3 ประเภทคือ

1. กลองสองหน้าขนาดใหญ่ มีลูกดูบที่มักเรียกว่า “กลองปฐา” แขว่นอยู่ในหอกลองของวัดต่าง ๆ ลักษณะการตีมีจังหวะหรือทำนองที่เรียกว่า “ระบำ” ทั้งช้าและเร็ว บางระบำมีฉาบและฆ้อง บางระบำมีคันที่ไม้และประกอบอย่างเดี่ยว

2. กลองสองหน้า มีลูกศบและคานหามซึ่งเป็นกลองที่จำลองแบบมาจากประเภทแรก เวลาตีผู้ตีจะถือไม้แตะข้างหนึ่ง มืออีกข้างหนึ่งถือไม้ตีกลอง การตีลักษณะนี้อาจมีฉาบและฆ้องประกอบหรือไม่ก็ได้ ปัจจุบันกลองสะบัดชัยประเภทนี้เกือบสูญหายไปแล้ว ผู้ที่ตีได้และยังมีชีวิตอยู่ (2548) เท่าที่ทราบคือ ครูมานพ (พัน) ขารณะ ซึ่งเป็นศรัทธาวัดสันป่าข่อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

3. กลองสองหน้า มีคานหาม ไม่มีลูกศบ มีฉาบ ฆ้อง ประกอบจังหวะ และมักมีนาคไม้แตะสลักประดับซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายปัจจุบัน

กลองสะบัดชัยทั้ง 3 ประเภท ปัจจุบันมีการส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูให้หวนกลับมาสู่ความนิยมอีก โดยประเภทแรกนอกจากจะมีการสอนให้ตีและมีบทบาทในวัด ก็ได้มีการนำเข้าสู่ขบวนซึ่งอาจมีการเคลื่อนย้ายโดยยกขึ้นค้ำแล้วติดล้อเลื่อน ประเภทที่สองมีการเผยแพร่และกำลังเป็นที่นิยม สำหรับประเภทสุดท้ายก็ปรากฏแพร่หลายจนเกือบจะกลายเป็นสัญลักษณ์ของกลองล้านนา

แหล่งที่มา :

สนั่น ธรรมธิ.2550. นาฏดุริยการล้านนา. เชียงใหม่ : สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.